

SARIGÜL SADIXOVA  
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti  
sadixovasarigul@mail.ru

## LEKSİK ÇALIŞMALAR VƏ ONLARA VERİLƏN TƏLƏBLƏR

**Açar sözlər:** leksik çalışma, üsul, fəaliyyət, izahat, qrammatik qayda, mərhələ, komponent.

**Key words:** lexical exercise, method, activity, explanation, grammar rule, stage, component.

**Ключевые слова:** лексическое упражнение, метод, деятельность, объяснение, грамматическое правило.

Söz dilin bazasıdır, fikrin ifadə vasitəsidir. Söz vasitəsilə qrammatikanın qanunları yerinə yetirilir, tələffüz və oxu vərdisləri aşılır.

Bu, leksikanın spesifik xüsusiyyətidir, tədris prosesində bunu nəzərə almaq lazımdır. Hər bir leksik frazanın özünü də leksik, fonetik və qrammatik cəhətdən izah etmək faydalıdır.

Dərslərdə verilən leksik materiallar rəşional şəkildə işlədilsə, şagirdlərin oxu və yazılı nitqlərinin inkişafı ilə yanaşı şifahi nitqləri də inkişaf edir. Verilən sinif və ev çalışmaları keçilən leksik materialların möhkəmləndirilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllimlər hər bir sözü çalışma və tapşırıq vasitəsilə nitqə daxil edir, şagirdlər özləri leksik materialı şifahi nitqdə istifadə edərək cümlələr düzəldirlər. Bu bacarıq və vərdislər çalışmaları əsasında yaranır.

Leksik vahidi bir çox üsullarla təkrar etmək olar. Onlardan ən sınaılmışı, sözün çalışma və tapşırıqlar vasitəsilə təkrar edilməsidir.

Bəs sözün cümlədə işlənilməsi üçün, şagird tərəfindən onun dərk edilməsini necə əldə etmək lazımdır? Yeni sözü şagirdə cümlə vasitəsilə izah edərək bir cümlədə yalnız bir nəməlum söz işlətmək olar.

Yeni sözü keçmiş sözlərdən fərqləndirmək üçün, onun altından xətt çəkmək lazımdır:

My sister has a tie.

She is in the classroom

The teacher comes into the classroom

Məndə verilmiş tie, classroom, come sözləri yeni leksik vahid kimi nəzərdə tutulmuşdur. Onların cümlə daxilində verilməsi həm də şagirdlərə şifahi nitq vərdislərinin aşılmasına köməklik edir.

Müəllim yeni sözləri cümlə daxilində izah etdikdən sonra, onlara aid bir neçə cümlə verir, ən nəhayət şagirdlərə cümlə dedirir. Şagirdlər əvvəl

öyrənmiş olduqları sözlərə əsasən cümlə düzəldir və yeni sözü də həmin cümlədə işlədirlər.

Sözün cümlə daxilində izah edilməsinin böyük bir müsbət cəhəti orasındadır ki, o, şagirdlərdə şifahi nitq bacarıq və vərdişlərinin inkişaf etdirilməsinə kömək edir.

Sözların şifahi nitqdə intensiv işlədilməsində sözün təkrarı xüsusi rol oynayır . Buna görə də müəllim verilən hər bir sözü, vaxtında düşünülmüş təkrar etməlidir.

Leksik vahidi bir çox üsullarla təkrar etmək olar. Onlardan ən sınaılmışı, sözün çalışma və tapşırıqlar vasitəsilə təkrar edilməsidir.

Tədris materiallarının möhkəmləndirilməsində və şagirdlərin biliyinin davamlı olmasında çalışmaları rol böyükdür. Bu baxımdan leksik vahidlərin də yaxşı yadda qalması üçün şagirdlərə leksik çalışmaları vermək və keçilən materialları möhkəmlətmək lazımdır.

Hər bir müəllim çalışma verərkən onların qarşısında xüsusi tələb qoymalıdır. Bu tələblər aşağıdakılardır:

1. Çalışma ümumi didaktik prinsiplər əsasında yazılmalıdır. Çalışmaları asandan çətinə, sadədən mürəkkəbə prinsipi ilə yanaşı tərbiyəvi xarakterləri də özündə əks etdirməlidir. Verilən hər bir leksik vahidin özü cümlədə elə verilməlidir ki, o, təhsil və tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb etsin.

2. Leksik çalışma verildikdə ana dili ilə müqayisə aparılmalıdır. Tədrisin ilk mərhələsində ana dilində olan sözlərdən geniş istifadə edilməlidir. Bu iş şagirdlərin leksik vahidləri şüurlu qavramasına köməklik göstərir. Tədrisin yuxarı mərhələsində isə ana dilinə yalnız ehtiyac hiss olunduqda müraciət etmək lazımdır. Şagirdlər yuxarı siniflərdə sözü anlamalı və yaxud kontekstdən onu başa düşməlidirlər. Çalışmaları məzmunu şagirdlərin yaşına görə dəyişməlidir.

3. Sözün mənası və forması ilə əlaqədar çalışma. Sözün mənası və formasına aid çalışma verdikdə ana dili ilə müqayisə aparmaq ön plana çəkilməlidir. Məsələn,

to count və to consider burda həmin sözlər “saymaq” mənasında işlənir.

Bu iki sözün Azərbaycan dilində neçə mənə verməsini dəqiqləşdirmək üçün müqayisə aparmaq lazımdır. Birinci count “saymaq” mənasında, ikinci consider sözü isə “hesab etmək” mənasında tərcümə edilir.

Bu sözlərin cümlədə işlənmə yerini də şagirdə başa salmaq olar.

My sister counts her pens.

My sister considers that she will go to Moscow the next year.

4. Leksik vahidlərin mənimsəmə mərhələlərini nəzərə almaq lazımdır. İngilis dilində verilən sözlər müəyyən mərhələlərdə öyrənilir. Öyrənmənin əsas komponentləri, başa düşmə, yadda saxlama, tanıma və xəyalında canlandırma.

**Başa düşmə** mərhələsində əsas sözün tərcüməsi, kontekst vasitəsilə ana dili ilə müqayisə və s. nəzərdə tutulur. Bu zaman müəllim sözün ingilis və ana dilində olan bir neçə mənasını çalışma vasitəsilə yerinə yetirir.

**Sözün yadda saxlanılma** mərhələsində məntiqi mənaya fikir verilməlidir. Burada verilən çalışmalar şagirdi düşündürməli, onun fikri fəaliyyətini işlətməlidir. Müəllim bu zaman mexaniki yadda saxlama hallarını da nəzərdə tutmalıdır. Mənaya görə düz gələn sözləri yadda saxlama zamanı nəzərə almaq lazımdır. Belə sözləri şagirdlər tez qavrayırlar.

**Tanıma mərhələsində** verilən çalışmalar həm yazılı, həm də şifahi olmalıdır. Burada çalışma əvvəldən yaxşı öyrənilmiş sözlər əsasında verilə bilər. Bu məqsədlə şagirdlərə ayrı-ayrı cümlələri və ya kiçik hekayələri tərcüməyə vermək olar. Bu məqsədlə şifahi olaraq dərk etmə üçün çalışmalar da vermək məqsəduyğundur.

**Xəyalında canlandırma** mərhələsində biz keçilən leksik vahidlərin yenidən yada salınmasını, xəyalda təkrar edilməsini nəzərdə tuturuq. Bu iş üçün verilən çalışma leksik materialın yaxşı mənimsənilməsində əsas vasitələrdən biri kimi istifadə edilir.

#### **V sinif üçün leksik çalışmalar.**

Verilmiş hərflərdən söz düzəldin. a, p, n, e; a, s, e, d, k; a, p, a, m; a, k, o, b, o;

Şagirdlər yazırlar:

a pen, a desk, a map, a book

Cümlələri ingilis dilinə tərcimə edin.

Mənim kitabım var.

Kamilin çantası var.

Elşadın maşını var.

Onun karandaşı var.

Şagirdlər yazırlar:

I have a book.

Kamil has a bag.

Elshad has a car.

He has a pencil.

Cümlədə boş buraxılmış yerə yeni öyrəndiyin sözlərdən birini yaz.

My sister \_\_\_\_\_ a book.

She is a \_\_\_\_\_.

The book is on the \_\_\_\_\_.

Şagirdlər yazırlar:

My sister has a book.

She is a teacher.

The book is on the table.

Şagirdlər V sinifdə müəyyən söz ehtiyatına malik olduqları üçün, onlara VI sinifdə nisbətən çətin çalışmalar vermək və onların fikri fəaliyyətini inkişaf etdirmək lazımdır. Bu sinifdə şagirdlər sinif və ev çalışmalarını çox məsuliyyətlə yerinə yetirməyə çalışırlar. Ona görə ki, şagirdlər V sinifdə əsasən müəllimin dediyi materialı bir növ mexaniki yerinə yetirir. VI sinifdə isə onlar özlərini sərbəst hiss edir və öz fikirlərini bir növ sərbəst ifadə edirlər.

Şagirdi düşündürən, yaradıcılıq tələb edən çalışma daha maraqlı olur. Şagirdlər həmin çalışmanı həll edərkən bir növ sevinir, nə isə kəşf etdikləri haqda düşünürlər. Bu cür çalışmalar şagirdlərin şifahi nitqini inkişaf etdirmək üçün leksikanın möhkəm mənimsənilməsinə zəmin yaradır. Müəllim dərslikdə verilən çalışmalarla öz işini məhdudlaşdırmamalı, o yeni tapşırıq növü fikirləşməli və öz şagirdlərini dil öyrənməyə daha da maraqlandırmalıdır. Dərs dediyi sinfin bilik səviyyəsindən asılı olaraq müəllim çalışma növü verməlidir. Müəllim çalışma verərkən keçmiş leksik və qrammatik materiallara əsaslanmalıdır.

### **Ədəbiyyat**

1. Tahirov A., Salayeva Ə. Orta məktəbdə ingilis dilinin tədrisi metodikası. Bakı, 1978.
2. Barsuk R.Y. Səkkizillik məktəbdə xarici dillərin tədrisi. Bakı, Maarif, 1967.
3. O.Musayev. "İngilis dilinin qrammatikası", Bakı, 2003.
4. Берман И.М. Методика обучения английскому языку. М., 1970.
5. Şubin E.P. Xarici dil tədrisi metodikasının əsas prinsipləri. M., 1963.

**С.Садыхова**

### **Лексические упражнения и требования к ним**

#### **Резюме**

Статья посвящается обучению лексических упражнений и требований к ним на уроке английского языка. Широко раскрываются способы преподавания лексических упражнений на различных примерах. Автор отмечает четыре сознательных способностей учащихся. Особенно важно развивать креативность учащихся. При обучении практических упражнений особое внимание также надо уделять родному языку на первом этапе. При следующем этапе учитель должен обратиться этому при надобности. При выполнении лексических упражнений они становятся более лёгкими для понимания.

Различными примерами в статье также раскрываются основные компоненты обучения.

Цель статьи помочь учителям развивать свои умения при обучении лексических упражнений. Обучение лексических упражнений требует от учителей внедрения современных методов преподавания.

**S.Sadikhova**

### **Lexical exercises and their demands**

#### **Summary**

This article deals with the teaching lexical exercises at English lessons. And also deals with the required demands. The ways of teaching lexical exercises are widely explained by different samples in this article by the author. Four required demands are shown in this article. The author shows that these demands help to develop pupils' mental ability. And also they are simplified pupils' understanding by doing lexical exercises. The main components of teaching are also given in this article. And they are explained by different samples. While teaching lexical exercises especially teachers have to pay attention to their native language on the first step of teaching. Teaching these exercises is very important for teachers to develop their students' creativity.

The purpose of this article is to help teachers who want to teach lexical exercise skills.

**Rəyçi: Qəribə Məmmədova**  
**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**